

چت‌مه و باسمه ترکمن (مطالعه نگاره قوچ)

الهام حیدرزاده^۱، احمد حیدری^۲

دانشجوی کارشناسی ارشد، پژوهش هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد طبس

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند

Elham.heidarzadeh@gmail.com

چکیده

نمادگرایی به عنوان یک زبان ارتباطی آشکارا در تمامی شئون و امکانات زندگی ترکمن‌ها ملموس است و تداعی کننده چیزی است که خاصیت مفهومی دارد. نگارنده سعی بر آن داشته تا با بررسی نقوش و فرم نگاره قوچ در فرش‌های ترکمن، به محتوای فراموش شده این نقش پرداخته و کارکرد آیینی - مذهبی و اعتقادات اجتماعی ترکمن‌ها در رابطه با این نگاره را بررسی کند. هدف از انجام این مطالعه، شناسایی منبع الهام نقش "قوچ" در نماد و قالی ترکمن است. در این پژوهش برای گردآوری داده‌ها از منابع مکتوب و همچنین مصاحبه و مشاهده استفاده شده است. این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی-تطبیقی انجام شده و ابزارهای گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای (اسنادی) و میدانی (پیمایشی) است. نگاره‌ها شامل عوامل طبیعی و موجودات مانند گل و گیاه، حیوانات و حشرات، اجزای بدن انسان و ساخته‌های دست بشر شامل ابزار کشاورزی و قالی‌بافی، خوراکی، زیورآلات، وسایل تفریح و حمل و نقل، بناها، داغ و نشانه‌های جای گذاشته بر بدن حیوان می‌باشد. نگاره‌های نماد، مستقیماً بر قالی تأثیر گذاشته است که یکی از این نقوش، نقش قوچ است که نماد قوه مردانگی، قوه مولد مذکر و نیروی محافظ است؛ و با خورشید و آسمان به مفهوم تجدید انرژی خورشیدی و نماد چادرنشینی است.

واژگان کلیدی: ترکمن، چت‌مه، باسمه، قوچ

۱-مقدمه

ترکمن‌ها، قومی کهن با افکار و اندیشه‌ها و به تبع آن، آثار غنی منقوش و شفاهی هستند و بهترین و کامل‌ترین نشانه این ادعا، دست بافته‌های آنها است. از میان نقش‌های آنها، نقش "قوچ" برگرفته از باور و اعتقادی است که به شکل نمادین بر دست بافته‌های ترکمن نقش بسته است. نمادگرایی و رمزپردازی ابزاری کهن در جهت بیان مفاهیم است که نماد اندیشه را برمی‌انگیزد و انسان را به گستره تفکر بدون گفتار رهنمون می‌شود (ج. هال، ۱۹۹۶: ۱۴). نماد چیزی است که به جای چیز دیگری به کار می‌رود و نشانه آن است و بر آن دلالت دارد (ج. هال، ۱۹۹۶: ۱۵). شاید اولین نمادها، نمادهایی بوده که بر اساس پرستش و تقدیس طبیعت توسط انسان پایه‌عرصه ظهور نهاده‌اند: آسمان و زمین، نماد زایش و رحمت، حیوانات و گیاهان. اولین نمادها با زایش اولین اسطوره‌ها به وجود آمده‌اند. اسطوره‌سازی می‌تواند یکی از علل به وجود آمدن نقش قوچ باشد، چرا که مهمترین کارکرد اسطوره به گمان الیاده، عبارت است از "کشف و آفتابی کردن سرمشق‌های نمونه‌وار همه آیین‌ها و فعالیت‌های معنی‌دار، از تغذیه و زناشویی گرفته تا کار و تربیت، هنر و فرزاندگی" (اسماعیل پور، ۱۳۷۷: ۱۶). در بسیاری از موارد، هنگامی که فاقد معلومات کلامی صحیح برای توضیح یک پدیده باشیم، به اسطوره‌سازی روی می‌آوریم، به‌طوری‌که قادر خواهیم بود با استفاده از زبان رایج، تجربه‌ای معنوی را به دیگران منتقل کنیم.

در زمینه موضوع مورد بحث، پژوهش‌هایی انجام شده که کتاب نقش‌های قالی ترکمنی و اقوام همسایه، نوشته علی حصوری یک از آنها است که بیشتر به معرفی تصویری قالی ترکمن و همان‌گونه که در عنوان کتاب هم مشخص است، اقوام همسایه آنها